

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Рівне – 2017

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2017 р.

ISSN 2519-1942

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 червня 2016 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.**

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017

РОСІЙСЬКИЙ БОНАПАРТИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ (XIX – XX СТ.)

В статті розкриті основні аспекти існування російської політичної системи під впливом ідеології бонапартизму. Визначені основні російські ідеологи даної політичної доктрини. Вказані основні етапи, які реалізують різні моделі інтерпретації російського бонапартизму.

Ключові слова: бонапартизм, політична доктрина, ідеолог,

This article considers the problem of Bonapartism ideology existence on the Russian internal policy arena. Bonapartism has not ever been realized as a shaped political regimen in the history of Russia. It is possible to consider Russian Bonapartism as an ideology only. Bonapartism existed in new and contemporary history as a political concept that clearly showed itself in the turning points of the history.

The article discloses the main aspects of Russian political system existence under the influence of Bonapartism ideology. The main Russian ideologists of the aforementioned political doctrine are determined. The principal stages realizing different models of Russian Bonapartism interpretation are pointed out.

Key words: Bonapartism, political doctrine, ideologist, Napoleon III, P. Pestel, P. Stolypin, O. Kerenskii, agricultural Bonapartism.

В статье раскрыты основные аспекты существования российской политической системы под влиянием идеологии бонапартизма. Определены российские идеологи данной политической доктрины. Указаны основные этапы, которые реализуют разные модели интерпретации российского бонапартизма.

Ключевые слова: бонапартизм, политическая доктрина, идеолог, Наполеон III, П. Пестель, П. Столыпин, А. Керенский, аграрный бонапартизм.

Turning to Bonapartic ideology in Russia correlates with radical social reforms that need greater concentration of power. History periodicity of Russian Bonapartism as ideology allows detecting challenges of its understanding on different stages of history.

Social amorphousness of Russian Bonapartism that became the fundamental reason of its historic defeat was envisioned in the crisis of leadership. The concept of firm government did not receive firm formal interpretation as a directory or government by a single person. The first case supposes that government could do collective dictatorship that was based on the compromise of interests of the politic and military governance (triarchy of O. Kerenskii, L. Kornilov and B. Savinikov) while one recognized leader was needed in the second case. Personal ambitions of the transformational change of the leaders and their rivalry, the ambition of O. Kerensky to balance till the end, the army and the Bolsheviks resulted in a determining tactical mistake, an attribute of political negligence and dilettantism, according to L. Trotskii. The essence of Bonapartial project lies in a combination of democratic legitimacy (in the form of popular suffrage) and the opportunity to actively influence the process of society's modernization for the executive branch. Under the conditions of split society, this type of political regimen often becomes a system response to the process of social split. Turning to the Bonapartic model is permanent. However, its interpretation and emphasis on its various components appears to be different and even diametrically-opposite. In turn, this aids to understand Russian social-political situation better on one or another stages of development.

В період правління Наполеона I Бонапарта виникає політична ідеологія – бонапартизм. В політичну систему він трансформується завдяки діяльності сподвижників імператора вже після його падіння.

На нашу думку, бонапартизм – це політична система, яка має в своїй структурі такі елементи як авторитаризм з його розвиненою системою і механізмом поліцейського контролю та адміністративного тиску; лавірування як основний інструмент станової політики; забезпечення матеріальних потреб населення з метою відволікання суспільної думки від політичних питань; в певні періоди історії монархізм як ідеологічне підґрунтя політичної концепції.

Характерною рисою бонапартистського порядку є те, що він виникає після бурхливого революційного періоду, що супроводжується радикальними змінами і суспільною нестабільністю. Вагомою проблемою є визначення ідеолога політичної доктрини бонапартизму. Існує два претендента на роль фундатора бонапартистської політичної концепції: Наполеон I Бонапарт і Луї Бонапарт (Наполеон III). В результаті вивчення основних засад державної політики обох імператорів, саме Луї Бонапарта варто вважати основним ідеологом бонапартизму. Оскільки саме Наполеон III в повній мірі володів політичним інструментарієм, який властивий бонапартизму. Бонапартизм Наполеона I проявлявся лише в наявності диктатури, без проведення тонкої станової політики. Луї Бонапарт, створив в багатьох відношеннях більш довершений бонапартистський режим, ніж родоначальник

династії Бонапартів. Імперія Наполеона I значний проміжок часу, відведений їй історією, провела в стані військової, політичної та частково економічної мобілізації, викликаній нескінченними війнами. Імперія Наполеона III воювала значно менше, а тому мала можливість поступово розвивати свої інститути і реалізовувати в політичній, соціально-економічній, культурній сферах багато того, що за часи Наполеона I ще не існувало або знаходилося в зародковому стані [1, с. 129].

Складна політична природа бонапартизму, що поєднує риси демократичного і авторитарного режимів, ускладнювала визначення його соціальної природи і функцій. Основні суперечки розгорнулися у Франції в ході встановлення режиму Луї Наполеона з наступних питань: співвідношення демократії та авторитаризму, недоліки самої демократії і позиція лібералізму, класові причини бонапартизму, бонапартизм як модернізація згори [2, с. 257].

Найбільший внесок у формування сучасної концепції бонапартизму внесли три доктрини – ліберальна, революційна і реформістська. Порівняння трьох основних творів, присвячених бонапартизму, що представляють ці три течії – В. Гюго, К. Маркса і П.-Ж. Прудона, дозволяє виявити як спільне, так і особливе між ними. Всі ці мислителі – сучасники бонапартистського перевороту – дають різне пояснення цьому феномену та його циклічності.

Ліберальна концепція асоціюється з В. Гюго, який у відомому памфлеті «Наполеон малый» склав свого роду театральний сценарій подій перевороту, давши нову версію античних уявлень про опір тиранії і поставивши для цього в центр уваги саму особистість принца-президента [3].

Революційна концепція бонапартизму, представлена К. Марксом в роботі «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта», пояснює його як прояв контрреволюції, що стоїть на шляху поступальних соціальних змін [6]. Якщо ліберальна концепція бонапартизму вбачала в ньому об'єктивний наслідок дестабілізації суспільства в результаті революції, котра прагнула до досягнення утопічних цілей, то К. Маркс розцінює встановлення бонапартистської диктатури як наслідок страху дрібної буржуазії (селянства) перед пролетарської революцією.

Реформістська доктрина дала третю інтерпретацію бонапартизму, відмінну від двох попередніх. Її основний представник – П.-Ж. Прудон розійшовся в оцінці перевороту як з лібералами (В. Гюго, А. де Токвіль), так і з революціонерами (К. Маркс). На відміну від лібералів, які однозначно засудили переворот, П.-Ж. Прудон зайняв більш гнучку, навіть макіавеллістичну позицію. Виходячи зі своєї ідеї соціалізму і скасування держави, він розглядав режим Наполеона III як крок на шляху до здійснення соціальних реформ і скасування держави [7, с. 126].

Бонапартизм не є явищем яке присутнє лише в історії Франції, бонапартистська доктрина була експортована за її кордони, зокрема до Росії.

В історії Росії бонапартизм ніколи не був реалізований як сформований політичний режим, говорити про російський бонапартизм можна розглядаючи його як ідеологію. Бонапартизм існував в новий і новітній час як політична концепція, яка проявлялася особливо виразно в переломні моменти історії.

Звернення до бонапартистської ідеології в Росії корелюється з радикальними соціальними реформами, які потребують централізації влади.

Періодизація історії російського бонапартизму як ідейного феномену дозволяє виявити неоднозначність його трактування на різних етапах історії.

Ця періодизація укладається, на наш погляд, у п'ять основних етапів, які реалізують різні моделі інтерпретації даного феномена: 1) бонапартизм як компонент ідеології декабристів і програма військової революції, захоплення і утримування влади (1812-1825 рр.); 2) бонапартизм як концепція аграрної революції зверху, починаючи з періоду ліберальних реформ 1860-х років і закінчуючи так званім аграрним бонапартизмом столипінських реформ початку XX століття; 3) бонапартизм як ліберальна альтернатива більшовизму: концепції військової диктатури періоду революції і громадянської війни (1917-1921 рр.); 4) бонапартизм як модель «термідоріанського переродження» революційного авангарду в умовах нової економічної політики (1921-1929 рр.); 5) сучасна наукова концепція бонапартизму. В даній статті ми розглянемо перші три етапи існування бонапартистської доктрини на політичному ґрунті Росії.

Перший російський аналог бонапартистської програми представлений в одній з основних ідеологічних пам'яток декабристського руху – «Руській правді» П. Пестеля. Його уявлення про бонапартизм склалися під безпосереднім впливом діяльності Наполеона I.

Надалі бонапартизм актуалізувався в суперечках про концепцію аграрної революції зверху. Це друга модифікація бонапартистської моделі влади, яку розглядали як прийнятне для Росії вирішення аграрного питання, тобто зверху, шляхом здійснення радикальних соціальних реформ. Дана модель виходила із концепції сформованої в рамках гегелівської філософії права. Як і в Німеччині того часу, в Росії дана модель отримала революційне і ліберальне трактування [7, с. 131].

Перше з них представлено М. Бакуніним в 1864 р., коли той оголосив царю, що революція невідворотна і єдиний порятунок монархії очолити її.

Зробивши це, монархія одночасно стане революційною і консервативною силою в суспільстві, взявши на себе функцію бонапартистського режиму. Дана інтерпретація близька до позиції П.-Ж. Прудона відносно французького бонапартизму 1852 р., але тут варто зазначити, що дана інтерпретація є спрощеною, оскільки обидва діячі пропонували монархам не стільки стати на чолі революції, скільки співпрацювати з нею. Якщо Англія перемогла Наполеона I (1815 р.), то Наполеон III, згідно позиції П.-Ж. Прудона, може перемогти Англію на полі торгівлі і промисловості, проводячи антипротекціоністську політику. Російський правитель, вважав М. Бакунін, може зупинити революцію, якщо реалізує її завдання шляхом радикальних реформ, які він здійснить всупереч супротиву правлячого класу.

Російські ліберали, подібно до німецьких, вважали сильну національну державу рушійною силою реформ. В умовах радикальної селянської реформи 1861 р. гостро постало питання про перспективи переходу до громадянського суспільства і труднощі на цьому шляху. Проекти реформ М. Лоріс-Мелікова, П. Валуєва, а потім С. Вітте пропонували модернізувати традиційні інститути імперії шляхом ліберальних реформ, введення елементів обмеженого представництва, створення законодорадчих інститутів освіченої бюрократії при монарху, актуалізували в той же час інтерес до бонапартизму, його різних модифікацій у Франції за правління Наполеона III і Німеччині за правління О. фон Бісмарка. Свого найбільш повного вираження дані дискусії досягли в період столипінських реформ, які розглядалися як прояв так званого аграрного бонапартизму [7, с. 132]. Концепція останнього розроблялася під сильним впливом досвіду Франції за Наполеона III і особливо Німецької імперії, де розвиток елементів громадянського суспільства, і зокрема такого важливого елементу, як дрібна приватна власність на землю, відкривали для імперських режимів перспективи забезпечення соціальної бази і можливості для соціального лавірування. Ці умови забезпечували здатність режимів протистояти революційним потрясінням. В даному контексті концепція реформ П. Столипіна включала ряд важливих елементів бонапартистської програми – ідеологію національної величч (патріотизму) і сильної держави, правового порядку та приватної власності (суть аграрної реформи), заперечення парламентаризму і політичних партій, посилення централізації і бюрократизації управління. Необхідністю для такої системи забезпечення легітимного проведення курсу реформ пояснюється прагнення до створення більшості в Думі і зміна виборчого законодавства, яке здобуло у лібералів не цілком адекватну характеристику столипінського державного перевороту [5]. Важливими елементами дискусій щодо постаті П. Столипіна стали суперечки як про російського Бісмарка та інтерес лібералів до даної проблеми.

Розвиток політичного режиму в цьому напрямку викликав побоювання ліворадикальних партій, оскільки реалізація бонапартистської програми унеможливила соціальну революцію. Не випадково особлива увага до бонапартизму В. Леніна, який характеризував його як «лавирование монархии, потерявшей свою старую, патриархальную или феодальную, простую и сплошную, опору, – монархии, которая принуждена эквилибровать, чтобы не упасть, – заигрывать, чтобы управлять, – подкупать, чтобы нравиться, – брататься с подонками общества, с прямыми ворами и жуликами, чтобы держаться не только на штыке». Мета бонапартизму полемічно вбачалася в «приобретении власти путем формально законным, но по существу дела вопреки воле народа (или партии)» [4, с. 273].

Моделлю бонапартизму для В. Леніна служили режими Наполеона I і Наполеона III у Франції, а також О. фон Бісмарка і Вільгельма II в Німеччині, хоча він визнавав певні відмінності між ними. У першому випадку мова йшла про ідеальний тип даного феномена, відмінного від попередньої монархії, у другому – виникав синтез між ними, що дозволяв констатувати появу особливої модифікації бонапартизму у вигляді військового деспотизму. Якщо в Європі, де вже відбулася глибока соціальна трансформація суспільства в ході революцій, бонапартизм означав лавірування між буржуазією і пролетаріатом, то в Росії він мав ще більш істотну специфіку. Його аналогом виступав так званий аграрний бонапартизм П. Столипіна, специфіка якого вбачалася в поєднанні бонапартистських прийомів і ліберальної політики, яким протиставлялася ідея аграрної революції. Об'єктивний соціальний зміст даного режиму в Росії визначався як зрушення в бік аграрного бонапартизму, в напрямку ліберальної (в економічному сенсі слова – буржуазної) політики в сфері земельних відносин. Характерними історичними прийомами бонапартизму столипінського курсу визнавалися урядовий націоналізм і ідеологія великодержавності, опора на заможні прошарки села і захист принципу приватної власності, зміна виборчої системи (державний переворот 3 червня 1907 року), що стало неминучим явищем через відсутність твердої, міцної, випробуваної соціальної опори, коли доводиться лавірувати між різнорідними елементами. У перспективі подальшого розпуску Установчих зборів і створення химерної квазідемократичної радянської виборчої системи звертає на себе увагу критика

В. Леніним «неслыханной подделки выборов в IV Думу, напоминающей бонапартистские приемы авантюриста Наполеона III», осуд зростаючої при П. Столипіні регулюючої ролі держави і адміністративно-поліцейської машини [7, с. 134].

Бонапартистська програма особливо цікавила ідеологів більшовизму, тому що вбачалась ними, як реальна альтернатива соціальної революції. У 20-ті роки, особливо в період найвищого розвитку НЕПу, питання набуло іншого змісту: які елементи бонапартистської програми, що може використовувати більшовизм для утримання влади, і які, в цьому випадку, гарантії старої революційної еліти.

Інтерпретація бонапартизму як необмеженої диктаторської влади могла бути використана для характеристики більшовицького режиму, який прагнув, всупереч ідеології К. Маркса, підтримувати своє існування, лавіруючи з селянством. Саме так розумів цей термін Г. Плеханов, який писав про ленінський режим: «Это просто-напросто мертвая петля, туго затянутая на шее нашей партии, это - бонапартизм, если не абсолютная монархия старой дореволюционной манеры» [9].

В період революції і громадянської війни (1917-1921 рр.) бонапартизм виступає як ліберальна альтернатива більшовизму. Ліберальна концепція бонапартизму бачила в більшовизмі природне породження неконтрольованих тенденцій процесу на шляху до демократії і в силу цього розглядала його як менше зло порівняно з народною революцією, як відповідник екстремізму.

П. Мілюков, П. Новгородцев, Ф. Кокошкін виступали за необхідність військової диктатури проти більшовицької. Стратегія встановлення військової диктатури (наприклад Л. Корнілова або О. Колчака) виступала як менше зло порівняно з встановленням однопартійної більшовицької диктатури. Висуваючи ідею національного і духовного відродження Росії, П. Новгородцев вбачав його можливість в соціальній консолідації, що дозволяє «забыть свои особые интересы во имя общего национального интереса». «Если всякая революция, – пояснював він, – в стихийном своем течении превращается в диссолюцию, в разложение государства и народа, то обратный процесс восстановления и возрождения начинается с собирания народной силы воедино». П. Новгородцев висуває на перший план національне почуття і патріотизм проти революційної ідеології і партійного догматизму. Прикладами створення політичного режиму, що спирається на широкий соціальний консенсус, служили: вихід з Смутного часу в Росії початку XVII ст. і постреволюційна стабілізація в Європі, «когда Франция под водительством гениального Бонапарта выходила из своей революции в XVIII век» [8, с. 572].

Лютнева революція в Росії (27 лютого (10 березня) – 3 березня (16 березня) 1917 р.), котра відкрила період двовладдя, сприяла кристалізації ідеї бонапартизму. Відмова від двовладдя означала встановлення самостійної і жорсткої влади, здатної виконати роль арбітра: «Идея вершителя судеб, возвышающегося над классами, – означает Л. Троцкий, – есть не что иное, как идея бонапартизма» [10, с. 145]. Однак бонапартистська модель влади може бути стабільною лише в тому випадку, якщо спирається на вже реалізовані фундаментальні соціальні перетворення. Так, режим Наполеона I виник вже після вирішення революцією своїх основних завдань (аграрного питання, створення нової армії), пропонував соціальну стабільність і умови зростання буржуазії і селянству і представляв собою їх захист від реставрації старого режиму. Бонапартизм Наполеона III, хоча і не завершував зміну одного соціального шару іншим і не спирався на звияжну армію, міг зіграти стабілізуючу роль в умовах революційної кризи буржуазної епохи. Бонапартистські риси режиму О. фон Бісмарка визначалися його здатністю вирішити таке велике національне завдання, як німецьке єдність. Відповідно до формули К. Маркса, бонапартизм успадкував історичну роль абсолютизму: він балансував між буржуазією і пролетаріатом як абсолютизм між феодалами і буржуазією.

Соціальні передумови бонапартизму в Росії не сформувалися: потенційні завдання соціальної революції ще не були вирішені (аграрне, робоче і національне питання), а економічна криза і продовження війни унеможлилювали політику соціального маневрування. Цим пояснюється сурогатний характер російського бонапартизму. Цей, за висловом Л. Троцького, хирлявий бонапартизм був представлений політичною лінією О. Керенського, а потім Л. Корнілова. Бонапартизм О. Керенського став можливий завдяки короткочасному балансу буржуазії і демократії, формула якого була запропонована П. Мілюковим. Піднесення О. Керенського відображає змінне співвідношення сил між ними. Лютневе повстання зробило його міністром юстиції, квітнева демонстрація – військовим і морським міністром, липневі дні – главою уряду, вересневий рух мас – верховним головнокомандувачем.

Соціальна аморфність російського бонапартизму, що стала фундаментальною причиною його історичної поразки, виражалася в кризі лідерства. Концепція твердої влади не отримала чіткого формального виразу у вигляді директорії або одноосібної диктатури. У першому випадку уряд міг здійснювати колективну диктатуру, засновану на компромісі інтересів політичного керівництва і військових (тріумфірат О. Керенського, Л. Корнілова і Б. Савінкова), у другому – був потрібний єдиний визнаний лідер. Особисті амбіції вождів перевороту і їх суперництво, прагнення О. Керенського до

кінця балансувати між армією і більшовиками були, на думку Л. Троцького, вирішальною тактичною помилкою, ознакою політичної неохайності і дилетантизму.

Таким чином, суть бонапартистського проекту в тому, що він дозволяє поєднати демократичну легітимність (у вигляді загального виборчого права) та можливість для виконавчої влади активно втручатися в процес модернізації суспільства. В умовах розколотого суспільства даний тип політичного режиму часто стає системною реакцією на процес соціального розпаду. Звернення до бонапартистської моделі є постійним. Але її інтерпретації, акцентування тієї чи іншої її складової виявляється різним і навіть діаметрально протилежним. Це, в свою чергу, сприяє кращому розумінню саме російської соціально-політичної ситуації на тому чи іншому етапі розвитку. В епоху декабризму, коли в центрі уваги опинилася ідея невідкладних і кардинальних змін всієї системи держави, на перший план виступає ідея провіденціальної особистості, яка має народну підтримку і володіє владою для здійснення цих революційних змін. У зв'язку з цим можна розглядати звернення П. Пестеля та інших учасників декабристського руху в до образу Наполеона I як сильної особистості яка володіє незаперечною владою (підтримка армії), здатної до владних змін в країні. Тут актуальна ідея народної згуртованості в рамках унітарної держави і централізованої влади.

В епоху реформ 1860-х років і далі до періоду діяльності П. Столипіна виділяється ідея консолідації суспільства, перш за все селянського, навколо сильної влади, орієнтованої на радикальні реформи. Для аграрного бонапартизму П. Столипіна характерні програма стабілізації та консенсусу (який не відбувся) і, крім того, сильна особистість самого П. Столипіна, який виступає на основі демократичної легітимації (Думи).

Бонапартизм як альтернатива революційному розпаду суспільства стає актуальним в передреволюційну епоху і з цього боку значимий як для сил, що протистоять революції (П. Мілюков, П. Струве, Ф. Кокошкін), так і навпаки для зацікавлених в розколі консенсусу і бачать в бонапартистській моделі головну перешкоду реалізації своїх планів (ленінізм).

Джерела та література

1. Биков О. Бонапартизм як тип політичного режиму (теоретичний аспект) / О. Биков // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2016. – С. 128–130.
2. Биков О. Суть бонапартистського проекту в інтерпретаціях сучасників Наполеона III / О. Биков // Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих». – Рівне, 2017. – С. 257–258.
3. Гюго В. Наполеон Малуї / В. Гюго Собрание починений. – Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1953. – Т. 5. – 244 с.
4. Ленин В. И. Об оценке текущего момента // Ленин В.И. Полн. собр. соч. 5-е изд. – Москва: Изд-во полит. лит-ры, 1969. – Т. 17. – С. 273–274.
5. Леонтович В.В. История либерализма в России / В. В. Леонтович. – Москва, 1995. – С. 425–435.
6. Маркс К. Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта // К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори / Переклад з другого рос. видання. – Київ: Держполітвидав УРСР, 1956. – Т.8. – 706 с.
7. Медушевский А.Н. Русский бонапартизм как предмет сравнительного изучения // Труды Института российской истории. Вып. 5 / Российская академия наук, Институт российской истории; отв. ред. А.Н.Сахаров. Москва., 2005. – С. 118–181.
8. Новгородцев П.И. Об общественном идеале / П.И. Новгородцев. – Москва, 1991.– С. 572–573.
9. Плеханов Г.В. Централизм или бонапартизм? / Г.В. Плеханов // Возвращение публицистики, 1900-1917. – Москва, 1991. – С. 43.
10. Троцкий Л. История русской революции / Л. Троцкий . – Москва, 1997. – Т. 1. – С. 145.

УДК 94:32(410.1)+(44)+(430)

Наталія Плюта, Людмила Валюх

АНГЛО-ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В АФРИЦІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ

У статті проаналізовано особливості вивчення основних проблем англійського, французького та німецького колоніалізму кінця ХІХ ст. у зарубіжній історіографії ХІХ-ХХ ст. Істориками були порушені проблеми, пов'язані з різними аспектами колоніальної експансії цих держав в Африці наприкінці ХІХ ст.

З М І С Т

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Карпуніна Тетяна</i> ЗАРОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	3
<i>Олійник Вікторія</i> ДО ІСТОРІЇ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВ В ЗИМОВІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ	11
<i>Ващук Дмитро</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТ.	16
<i>Блануца Андрій</i> СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ/ДЕРЖАВЦІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА СТАТУС	20
<i>Гурбик Андрій</i> САМОВРЯДНІ ЗАСАДИ КОПНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО (БІЛОРУСЬКИЙ КОНТЕКСТ)	21
<i>Горобець Віктор</i> КОЗАЦЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ ТА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕТЬМАНАТІ: СИМБІОЗ ЧИ КОНФЛІКТНІСТЬ?	26
<i>Шандра Валентина</i> ЦЕХОВІ І РЕМІСНИЧІ УПРАВИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ САМОВРЯДНИХ ЗАСАД В МІСТАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)	30
<i>Томчук Любов</i> IWAN FRANKO W KULTURZE UKRAIŃSKIEJ	34
<i>Антипчук Надія</i> ЕПОХАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ	37
<i>Давидюк Руслана, Музичко Олександр</i> АНТОН СТРИЖЕВСЬКИЙ: ШЛЯХ УЕНЕРІВЦЯ ВІД ОДЕСИ ДО РІВНОГО	41
<i>Гон Максим</i> ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗУНР	50
<i>Микитюк Тетяна</i> УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У СЕЙМІ І СЕНАТІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	55
<i>Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Лебедюк Єлизавета</i> ОСВІТНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКО- РЕФОРМОВАНОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	61
<i>Доброчинська Валентина</i> ГРАНІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РОМАНА ПЩУКА (1881-1979 РР.)	65

<i>Старжець Володимир</i> ОПІР ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМОВІ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1944-1953 РР.)	70
<i>Гуменюк Оксана</i> УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СІМ'Я: СПЕЦИФІКА ПОБУТОВОГО ПРОСТОРУ	75
<i>Kundeus Oksana</i> FEATURES OF THE INFORMATION WAR OF RF AGAINST UKRAINE	78
<i>Візітвіє Юлія, Рогожина Катерина</i> ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ГРУЗИНСЬКОЇ ДІАСПОРИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	84
<i>Ричко Вікторія</i> ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	88
<i>Приходько Петро</i> ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПОДАЛЬШОЇ ДОЛІ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРИЧИН ОКУПАЦІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ	93

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Озимчук Олег</i> УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВАНДАЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА	99
<i>Озимчук Олег</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЗВИ ТА ЗМІСТУ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТИТУЛІВ	103
<i>Ціватий Вячеслав</i> ДЖЕФФРІ ЧОСЕР (1340-1400) – ДИПЛОМАТ, ПОЛІТИК, ПОЕТ (У ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ)	107
<i>Константинов Валентин</i> СОБІТИЯ 1611 В РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВАХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СУДЬБЫ МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА	113
<i>Вавуліч Валентин</i> ОСМАНІЗАЦІЯ БАЛКАН. АКТ І. ЗАВОЮВАННЯ І ВОЛОДАРЮВАННЯ (ДО ПОЧАТКУ ХІХ СТ.)	118
<i>Шеретюк Руслана, Стоколос Надія</i> СКАСУВАННЯ ОСЕРЕДКІВ ОРДЕНУ ПІАРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ	122
<i>Сверова Ольга, Биков Олександр</i> РОСІЙСЬКИЙ БОНАПАРТИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ (ХІХ-ХХ СТ.)	128
<i>Плюта Наталія, Валюх Людмила</i> АНГЛО-ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В АФРИЦІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ	132

Щавлінський Микола СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БІЛОРУСІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 РР.)	141
Жилюк Сергій ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ РЕЛІГІЙНОГО РЕФОРМАТОРСТВА ТА ЦЕРКОВНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ НА ВСЕРОСІЙСЬКОМУ ПОМІСНОМУ СОБОРІ 1917-1918 РР.	145
Боголейша Свєтлана ПРИЧИНИ И ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ ЛИТОВСКО-БЕЛОРУССКОЙ ССР (CAUSES AND STAGES OF CREATION OF THE LITHUANIAN-BYELORUSSIAN SSR)	149
Levchuk Iryna THE POLITICAL MEANING OF WOMEN'S ORGANIZATIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: THE NATIONAL FACTOR	153
Шульган Марина УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943 РОКУ: ІСТОРИЯ ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ	161
Pawlak Mateusz WYBRANE WSPOMNIENIA WOJENNE WIEŻNIÓW NIEMIECKIEGO OBOZU KONCENTRACYJNEGO AUSCHWITZ-BIRKENAU	164
Нак Elżbieta ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO	171
Кузло Дарина ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД НА ПРОЦЕС ПАДІННЯ КОМУНІСТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	175
Опанасюк Тетяна ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА РФ 2000 р.: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	180
Kaczmarzyk Jan PRZYCZYNY I SKUTKI WOJNY NARKOTYKOWEJ W MEKSYKU W LATACH 2004-2010	185
Опанасюк Ірина ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ В ПРИЗМІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	187
Вавуліч Валентин, Черній Валерій СУЧАСНИЙ СТАН ТУРЕЦЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИН	191

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Федоришин Микола ЗАХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ВОЛОСТІ У ХІІ СТ.	196
--	-----

<i>Десятничук Ігор, Десятничук Ілля</i> ВИБОРИ ДО ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	204
<i>Бородинська Ліна</i> СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН У С. ПОСНИКОВІ НА РІВНЕНЩИНІ (1918-1939 РР.)	209
<i>Ярошик Роман</i> ГОЛОКОСТ У МІСТІ РІВНЕ	215
<i>Галуха Любов</i> РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	217
<i>Грималюк Оксана</i> БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	225

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

<i>Підлужна Ольга</i> ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКИХ ГРОМАД НА ВОЛИНІ	231
<i>Мартинчук Світлана</i> ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	236
<i>Гончар Ольга</i> УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ХІХ СТ. (ДО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)	244
<i>Пазюра Наталка</i> ЗМІСТ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ	248
<i>Кузьміна Ірина</i> РОЛЬ МЕЦЕНАТІВ У РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ Ф. ШТЕЙНГЕЛЯ)	251
<i>Постоловський Руслан</i> «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. У НОВІТНІЙ ЧЕСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	257
<i>Батуріна Світлана</i> УКРАЇНА В ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ СУСІДНІХ КРАЇН (РОСІЯ, ПОЛЬЩА, БІЛОРУСЬ)	261
<i>Михальчук Роман</i> НОВІ СВІДЧЕННЯ ПРО ГОЛОКОСТ У МІЗОЧІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УСНОІСТОРІЧНОГО ПРОЕКТУ В ЛИПНІ – СЕРПНІ 2016 р.)	265
<i>Голубеў Валянцін</i> АБШЧЫНА Ў БЕЛАРУСІ ХVІ-ХVІІІ СТ.: ЭВАЛЮЦЫЯ ТЭРМІНА	274

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Дятлов Володимир

АКТУАЛЬНЕ ВИДАННЯ НА ТЛІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

(Рецензія на монографію: Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.)279

Томчук Любов

ІСТОРІЯ «ВІКУ ЖІНОК»282

Галуха Любов

ЦЕРКВА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ

СЕЛА ПОСНИКІВ НА РІВНЕНЩИНІ

(Рец.: Бородинська Л. Осібно, але воєдино.

100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині. –

Рівне: Дятлик. – М., 2017. – 296 с.)293

Вирський Дмитро

МОНАСТИРСЬКІ МАЄТНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІСЦЕВЕ УПРАВЛІННЯ

ТА САМОВРЯДУВАННЯ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ ПІСЛЯ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

СЕРЕДИНИ XVII СТ.294

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2017 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обл.-видав. арк. 35,6. Замовлення № 209/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

А 43 Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017